

Somnambulism

Om kunskapsläge, forskning och inhämtande av sakkunskap under förundersökning och rättegång

Rapport ÅM-A 2015/1229
Utvecklingscentrum Göteborg
Februari 2016

Innehållsförteckning

1	Sammanfattning.....	3
2	Kunskapsläge	4
3	Forskning.....	6
4	Att inhämta sakkunskap under förundersökning och rättegång	7

1 Sammanfattning

Frågan om somnambulism, och särskilt sexsomni, har blivit aktuell på senare år efter att misstänkta personer – under en pågående förundersökning eller efter att åtal har väckts – har framfört invändningar om bristande uppsåt på grund av sömn. Utvecklingscentrum Göteborg har på uppdrag av riksåklagaren genomfört en kartläggning av kunskapsläget angående somnambulism och vilken forskning som pågår samt hur sakkunskap lämpligen kan inhämtas när sådana frågor aktualiseras under en förundersökning.

Det kan konstateras att kartläggningen klarlägger att sömnexperter runt om i världen är eniga om att sexsomni (dvs. att en person utför sexuella handlingar i sömnen) existerar. Forskningsområdet är dock litet och det finns ännu inte någon svensk studie publicerad.

När en invändning om bristande uppsåt på grund av sömn framförs ska åklagaren först ta ställning till om invändningen kan lämnas utan avseende. Om så inte är fallet ska åklagaren motbevisa invändningen och åberopa bevisning av sådan styrka att invändningen framstår som obefogad. För att kunna ta ställning till frågan om invändningen kan motbevisas bör åklagaren inhämta sakkunskap genom ett expertutlåtande. Den avgörande frågan är sannolikheten för att just den aktuella gärningen har skett i sömnen. För att kunna bedöma det behöver ett antal frågor utredas såsom bl.a. hur själva handlingen gått till och typen av uppvaknande, om den misstänkte varit medveten om vad som hänt, om det skett kommunikation, om den misstänkte har en historik av sömngångarbeteende samt om det förekommit utlösande faktorer som t.ex. bruk av läkemedel, alkohol och/eller droger.

Somnambulism och sexsomni kan framstå som udda och diffust. Av den anledningen är det särskilt viktigt att åklagaren vid en huvudförhandling i förhör med den sakkunnige experten fokuserar på, och återkommer till, grundfrågan vad som talar för eller mot att det rört sig om ett genuint sömngångarbeteende *vid just det aktuella gärningstillfället*.

2 Kunskapsläge

Parasomnier är ett samlingsnamn på udda, störande beteenden som uppträder i sömnen och i samband med insomning och uppvaknande. Exempel på sådana sömnstörningar är sömngång (somniaambulism), nattskräck och mardrömmar. En sömngångare går omkring i sömnen och kan ibland även företa andra handlingar i sömnen. Det förekommer att personer går upp och äter i sömnen, flyttar runt möbler osv. Sexsomni (på engelska *sexsomnia* eller *sleep sex*) är en variant av sömngångarbeteende och kan beskrivas som "sexsömngång", dvs. att en person utför sexuella handlingar medan han eller hon sover.¹

I Kinseyrapporterna från 1948 och 1953 presenterades den dittillsvarande största sexualvaneundersökningen i världen avseende manlig och kvinnlig sexualitet. Sexsomni som fenomen beskrevs dock varken i Kinseyrapporterna, eller i Hiterapporterna i samma ämne, vilka publicerades 1976 och 1981.² Sexsomni beskrivs i senare forskning och är således ett relativt nytt fenomen.

Som lekman är det naturligt att ställa sig frågan om det rent faktiskt är möjligt att utföra sexuella handlingar i sömnen. Denna fråga har besvarats jakande av sömnexperter. Att fenomenet existerar och har vissa kännetecken är inte ifrågasatt. Detta gäller både att ha egensex i sömnen (t.ex. en man som masturberar sovandes) och att ha sex med en annan person i sömnen. De sexuella handlingarna karakteriseras av olika former av egensex och/eller allt från smek och kel till försök till eller fullbordade samlag med annan person.³ Vid sömngången sker det en partiell väckning av hjärnan där personen har kvar sömnaktivitet och ingen inprägling i minnet. I de studier som gjorts har egensex varit mer frekvent förekommande än fullbordade samlag. Det finns ingen siffra på hur stor andel av befolkningen som har sexsomni.⁴

Fenomenet sexsomni har uppdagats genom att personer i en relation, där parterna är ärliga mot varandra, har sökt professionell hjälp från sjukvården. Deras problem har beskrivits med att en partner har väckts på natten av att den andre partnern utför en sexuell aktivitet med sig själv eller med

¹ Sexsomnia: Sleep Sex Research and Its Legal Implications; Alexandra Organ, J. Paul Fedoroff, *Curr Psychiatry Rep* (2015) 17:34

² Sleep and Sex: What Can Go Wrong? A Review of the Literature on Sleep Related Disorders and Abnormal Sexual Behaviors and Experiences; Carlos H. Schenck, MD; Isabelle Arnulf, MD, PhD, Mark W. Mahowald, MD. *Sleep*, Vol 30, No. 6, 2007

³ Sexsomnia: Parasomnia associated with sexual behaviour during sleep; H Arino, A Iranzo, C. Gaig, J. Santamaria; *Neurologica*. 2014; 29(3):146-152

⁴ Hetta, Jerker, professor och överläkare vid Karolinska institutet i Stockholm, intervju i Huddinge 2015-09-30

partnern. Beteendet är oönskat och innebär en störning för den ena partnern. Den sovande, sexuellt aktive partnern har inget minne av det inträffade.⁴

Somnambulism är, liksom andra parasomnier, ofta ärftlig. Det är en klinisk diagnos som ställs efter insamling av uppgifter och samtal med patienten. För att diagnostisera sömnstörningen kan det finnas skäl att vidta en polysomnografi, dvs. en test som bl.a. registrerar hjärnvågor. Ett skäl att vidta en sådan undersökning är att man kan upptäcka andra sömnstörningar som vid behandling kan få till följd att somnambulismen försvinner. Ett annat skäl är att man kan notera en speciell hjärnvågsaktivitet som är typisk för sömngångare.⁴

3 Forskning

Somnambulism i sig är ett litet forskningsfält och forskning på sexsomni är ännu mindre vanligt. Det förklaras bl.a. med att den forskning som bedrivs gällande sömn och sömnbesvär till stor del är inriktad på områden med mer frekvent förekommande sömnstörningar hos befolkningen, som t.ex. insomningsproblem, sömnlöshet, avbruten sömn eller sömnrelaterade andningsstörningar som t.ex. sömnapné.

Den ledande sömnexperten i Sverige anses vara professor och överläkare Jerker Hetta vid Karolinska universitetssjukhuset i Huddinge.⁵ Han bedriver för närvarande forskning gällande just sexsomni, men har ännu inte publicerat något resultat. Forskningen är väsentligen baserad på fallstudier.

⁵ Vid förfrågan om kunskapsläge och forskning kring sexsomni till professor och överläkare Mikael Landen, ett av Socialstyrelsens vetenskapliga råd inom psykiatri, hänvisade denne till professor och överläkare Jerker Hetta.

4 Att inhämta sakkunskap under förundersökning och rättegång

Det förekommer att en misstänkt invänder bristande uppsåt på grund av att han eller hon sovit under pågående gärning och därmed inte varit medveten om vad som hänt. Sådana invändningar om sömngångarbeteende har t.ex. framförts i ärenden rörande sexualbrott och trafikbrott. I de fall där invändningen framförs och åklagaren anser att den inte utan vidare kan lämnas utan avseende, ska åklagaren motbevisa denna invändning och då åberopa bevisning av sådan styrka att invändningen framstår som obefogad.⁶ För att kunna göra det bör sakkunskap i form av ett expertutlåtande inhämtas. Sömnexperten ska då utifrån vad som kommit fram i ärendet göra en bedömning av sannolikheten för att den misstänkte har utfört just den aktuella gärningen i sömnen.

Vid ett möte med professorn och överläkaren Jerker Hetta⁴ framkom att sömnexperten, för att få ett så fullgott underlag som möjligt att basera sin bedömning på, behöver få bl.a. följande frågor utredda i en förundersökning om t.ex. våldtäkt.

- En utförlig beskrivning av själva handlingen och det som händer därefter; vad är det för typ av uppvaknande? Är (det påstådda) uppvaknandet förenat med en minnesförlust som framstår som genuin, dvs. vet den misstänkte verkligen inte något om vad som har hänt? Eftersom man inte är medveten om vad som händer i sömnen kan det t.ex. ha betydelse att den misstänkte inte försöker dölja något och att han eller hon är lika förvånad som målsäganden.
- En beskrivning av vad som föregick händelsen, om den misstänkte och målsäganden har somnat tillsammans eller inte, tid för sänggående/insomning och tid för gärningen.
- Uppgifter från målsäganden eller annan information som tyder på att den misstänkte har varit medveten om vad som hänt, eller tvärtom som tyder på att han eller hon inte tycks ha varit medveten om vad som hänt. Om det framkommer att det har skett kommunikation vid händelsen är det viktigt att utröna vad för slags kommunikation det har rört sig om; från en sovande kan man få svar men de är ofta diffusa och s.k. förbisvar, det blir ingen riktig kontakt och ingen konversation.
- Den misstänkte bör tillfrågas om han eller hon har gjort liknande handlingar i sömnen tidigare, är sömngångare och/eller har andra sömnstörningar. (I detta sammanhang ska sömngångarbeteende i

⁶ Riksåklagaren har tolkat NJA 2012 s. 45 på så sätt att den bevislätnadsregel som gäller vid nödvärnsinvändningar även ska tillämpas vid invändningar om bristande uppsåt på grund av sömn (se ÅM 2014/6762).

barndomen inte övertolkas eftersom det i princip är ett normalfenomen hos barn.)

- Eventuella utlösande faktorer ska utredas: sömnbrist, bruk av läkemedel, alkohol och/eller droger. (Möjligheten att överhuvudtaget göra en bedömning av sannolikheten för att det rör sig om somnambulism eller specifikt sexsomni försvåras vid förekomst av alkohol. Det är en komplicerande faktor eftersom det är svårt för sömnexperten att avgöra vad som är ett alkoholutlöst beteende och vad som är ett sömngångarbeteende.)⁴

Att undersöka en misstänkt person med polysomnografi (se s. 5) är i de flesta fall inte påkallat. En sådan undersökning tillför inte experten oundgängligt viktig information för bedömningen av om själva gärningen skett i ett somnambult tillstånd.⁴

Vid en huvudförhandling torde det i många fall vara lämpligt att utöver ett utlåtande från en sömnexpert även åberopa ett förhör med experten. Med hänsyn till att det handlar om ett svårt ämnesområde, som också kan framstå som udda och diffust, är det särskilt viktigt att åklagaren under förhöret ställer relevanta frågor utifrån den aktuella frågeställningen och grundfrågan vad som talar för eller mot att det rör sig om ett genuint sömngångarbeteende vid just det aktuella tillfället.